- в умовах розбудови України як демократичної, соціальної, правової держави остання повинна вживати заходів, безпосередньо пов'язаних із покращенням соціально-економічних та ідеологічних умов існування особи, груп осіб, суспільства в цілому;

- для остаточного закріплення норми ст. 1 Основного Закону в якості діючої, а не декларативного положення та завершення формування в Україні громадянського суспільства, держава повинна всіма наявними у неї засобами зробити так, щоб в нашій країні людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека дійсно визнавалися найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії визначали зміст і спрямованість діяльності держави.

І є всі підстави говорити про те, що з урахуванням змін, які відбуваються в нашій країні протягом останніх двох років, наша держава дійсно йде саме цим шляхом, формуючи якісний соціальний ресурс, розвиваючи його потенціал та створюючи всі передумови для появи в Україні громадянського суспільства.

ВЕНЕДІКТОВА І.В., *кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін*

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ПОТРЕБИ І ОХОРОНЮВАНІ ЗАКОНОМ ІНТЕРЕСИ ЯК ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Потреби відіграють значну роль у визначенні інтересів. Уявлення про потребу як про єдину причину цілей людини виникло ще за часів античності. У початковому, дуже незавершеному вигляді, ідея зв'язку інтересів та потреб була озвучена Демокритом. Значного поширення думка щодо ролі потреб та інтересів

набула за часів епохи Відродження, пізніше – у соціологічних теоріях просвітників. Гоббс, Локк, Гассенді, Гельвецій у боротьбі проти релігійного фанатизму часто застосовували тлумачення вчинків людей через необхідність задоволення потреб. Для вчених XX століття також було характерним визнавати за потребами роль найбільш істотних та типових для цілей людини причин. Це простежується у працях Б. Спіннера, М. Чукаса, Ж. Елюля, Т. Роззака, Ю. Хабермаса, Р. Хейлбрюнера та ін.

Щодо співвідношення понять «благо – потреба – інтерес» слід наголосити на такому. Сучасна наука трактує благо як вихідний, підтверджений життєвим досвідом факт задоволення споконвічних потреб, очікувань та бажань людини за умови поєднання їх устремлінь та зусиль. Благо – це перша і єдина загальна підстава, по відношенню до якої зберігається актуальність і завжди розуміється різнорідність соціальних і особистих інтересів, соціокультурних орієнтацій індивідів й істотно мінливий характер їх ментальності [1, с. 80]. Це предмет або явище, які задовольняють певну потребу і відповідають інтересам, цілям і устремлінням людей [2, с. 43]. Блага можуть бути природними – результат стихійних природних процесів. Суспільні блага – результат діяльності людини. Залежно від потреб бувають матеріальні і духовні інтереси. Потреба – це нестаток або недостатність будь-чого, необхідна для підтримання життєдіяльності і розвитку організму, людської особистості, соціальної групи, суспільства; своєрідний соціальний збудник активності [3, с. 499–500]. Інтерес (від латинського *„interesse”* – важливо, має значення) тлумачиться в словнику філософських термінів як соціальне явище, реальна причина соціальних дій, подій, що стоїть за безпосередніми збудниками – мотивами, помислами, ідеями, намірами тощо – учасників цих дій (індивідів, соціальних груп тощо) [3, с. 500]. Інтерес – поняття, що характеризує об’єктивне значення, потрібне для індивіда, сім’ї, колективу, нації, суспільства. Причому він не є продуктом свідомості і волі, а є поро-

дженням об'єктивних соціальних умов, які визначали відповідну спрямованість волі і дій людей [2, с. 150].

У філософії інтерес так чи інакше пов'язувався з практичною діяльністю і розглядався як чинник, що бере свій початок більшою мірою в необхідності, потребі, ніж у бажаннях, почуттях, емоціях [4, с. 10]. Як результат – часте ототожнення інтересу і потреби. Кант розділив потребу та інтерес, зазначивши, що інтерес може мати лише розумна істота, лише людина. В. Бернацький розмірковує про те, що інтерес у своїй ґенезі пов'язаний з потребою і відносинами, а не з психікою і свідомістю. У нього інтерес є особливим проявом потреби, що виявляється лише в умовах виникнення суспільних взаємин між носієм потреби та її предметом. Поза потреби і відносин інтерес не може існувати. Але в той же час його не можна зводити ані до першого, ані до другого, тим більше ототожнювати з ними [4, с. 10]. Він вивів формулу: «Інтерес є проявом потреби за наявності суспільних відносин між носієм та предметом потреби як суспільним продуктом», але далі уточнив, що «інтерес – не суспільні відносини, йому нема чого виразити, крім потреби» [4, с. 26].

Спільне між потребою й інтересом ще більше підкреслює їх відмітні ознаки. Свого часу Е. Кант відокремив поняття інтересу від потреби: з поняття спонукання випливає поняття інтересу, яке ніколи не приписувалося жодній істоті, крім тієї, що має розум, і означає «спонукання волі», оскільки воно постає через розум [5, с. 85]. Сучасні вчені продовжують поглиблено розвивати цю кантівську ідею. Так, О. Ханіпов стверджує, що через потреби виражається ставлення до предметів, речей – об'єктів потреб, а інтерес характеризує лінію поведінки соціального суб'єкта, яка відбиває його дієве ставлення до об'єктивних можливостей і тенденцій суспільного розвитку [6, с. 81]. Якщо потреби обумовлюються матеріальними та духовними продуктами, то інтереси визначаються місцем соціального суб'єкта в си-

стемі економічних відносин. Це породжує і відмінність їх функцій. Потреби виступають у якості джерела активності та внутрішньої спонукальної сили діяльності. Функція інтересів полягає у визначеності напрямку та характеру зміни об'єктивного світу. Функція потреб – у цілеспрямованості інтересів. Потреби характеризують людину з точки зору її необхідностей, а інтереси становлять зміст її волі.

Інтерес не можна назвати потребою або відносинами, хоча генетично він з ними пов'язаний. Відмінності між ними настільки глибинні, що неможливо кваліфікувати їх саме як різні властивості суспільства. Якщо для потреби діяльність є умовою і можливістю її задоволення, то для інтересу діяльність – це засіб його здійснення, реалізації, тому що поза діяльністю інтересу просто не існує [4, с. 164]. Інтереси пов'язані з відносинами з приводу заволодіння предметом потреби. Осягнення діяльності суб'єкта як процесу здійснення його інтересів, а інтересів – як істотного виду суспільних відносин викриває ті нерозривні зв'язки, які об'єктивно існують між діяльністю людей, з одного боку, і суспільними відносинами, – з іншого.

Важко погодитися з позицією, що «реалізація інтересу є дією, яка встановлює такий стан зв'язку інтересу з потребою, який здійснює її зняття шляхом задоволення», що призводить до отримання та споживання предмета соціальної потреби, до появи нової потреби або її нового предмета [4, с. 60].

Причиною ототожнення інтересів та потреб є психологізація категорії інтересу. У психологічному розумінні потреба – це «стан організму, у якому виражається його залежність від умов існування. У психологічному плані потреби є внутрішніми спонуканнями до діяльності, тобто мотивами. Кожна вища потреба задовольняється лише після задоволення нижчих» [7, с. 260]. А інтерес – форма прояву пізнавальної потреби, яка спрямовує особистість на усвідомлення цілей діяльності, що й стає результатом кращого відображення дійсності, і буває безпосеред-

ньою – яке виникає через привабливість об'єкта, й опосередкованою – до об'єкта як засобу досягнення цілей діяльності [8, с. 183].

Наукова психологічна доктрина єдина в тому сенсі, що в психології загальноприйнятою формулою є розуміння потреби як явища, яке неодмінно спонукає індивіда до дії, спрямованої на задоволення цієї потреби.

Рівень співвідношення потреби та інтересу встановлював В. Магун. Він зазначав, що потреба як соціальний феномен має значення щонайменше в трьох напрямках дослідження життя індивіда [9, с. 6]. Перший напрямок стосується нормального здорового функціонування і розвитку людини через задоволення його потреб. Другий – активної діяльності людини. У цьому аспекті розглядаються шляхи перетворення потреб на дії людини і способи наповнення людини конкретними бажаннями, цілями тощо. Третій напрямок окреслює співвідношення потреб індивіда з потребами інших людей та соціальних груп. Основним тут є завдання адекватного вивчення та пояснення механізмів, які забезпечують детермінацію діяльності людини як її власним потребам, так і потребам зовнішніх по відношенню до неї соціальних систем (окремих осіб, груп, соціальних організацій та інститутів, суспільства, людства). В. Магун пропонує достатньо неординарну теорію про те, що поява блага «знищує», відміняє або зменшує потребу, а поява потреби – відповідний стан блага. І далі робить висновок, що благо – це позитивна цінність, а потреба – негативна. І, навпаки, позитивна цінність – це завжди благо, а негативна (щось шкідливе) – це будь-яка потреба [9, с. 8]. У праві ж благо – це не стан, а такий самий об'єкт, як і потреба.

Цікавою є позиція Б. Воронцова, який зазначає, що більш конкретною причиною діяльності людини, ніж потреба, є інтерес. Інтерес завжди є формою прояву потреби. Він складається в процесі прояву потреби. Проте це не означає, на думку вчено-

го, що інтерес є усвідомленою потребою, оскільки потреби і усвідомлюються, і відбиваються. Б. Воронцов розуміє потреби й інтерес через рівень і предмет відображення. «Інтерес – це відображення самого відображення, тому він і може неадекватно відображати потребу, що знаходиться за ним. Інтерес (як соціально-психологічне явище) порівняно з потребою є новоутворенням свідомості. Якщо потреба відбиває відносини соціальної необхідності, то інтерес – відносини, у межах яких потреба реалізується, тобто він пов'язаний з умовами задоволення потреб» [10, с. 24]. Іншим відмежуванням за ним є те, що потреба орієнтована на предмет її задоволення, а інтерес – на соціальні відносини й інститути, від яких залежить задоволення потреб.

Ототожнення інтересу з мотивом відбувається також часто, як і ототожнення інтересу з усвідомленими потребами. Мотив – це усвідомлене спонукання, що обумовлює дію для задоволення будь-якої потреби людини. Мотив виникає на основі потреби і є її адекватним відображенням [2, с. 257]. У психологічному словнику інтерес розглядається як мотив або мотиваційний стан [11, с. 140].

Що стосується економічних потреб та інтересів, то проблема обумовленості інтересів набуває абсолютно іншого, фундаментального звучання, якщо розглядати їх ширше, ніж суто ототожнення з потребами та віднесення до вторинних суспільних відносин. У цьому випадку виникає необхідність не просто підтвердити зв'язки між економічним становищем суб'єкта та його інтересами, а й змістовно дослідити процеси детермінації інтересів в її різноманітних формах [6, с. 163]. На поверхні соціального життя потреби виступають як частина більш складної системи, як внутрішній «нерв» різноманітних інтересів людини. Інтереси виражають дуже мінливу та рухому сферу суспільних відносин, своєрідне «оформлення» потреб, що здатні до емпіричного спостереження.

Де не існує потреби, там немає життя. У широкому розу-

мінні, потреба – це необхідність привласнення суб'єктом засобів свого існування для збереження життя [12, с. 10]. Економічна потреба ще не означає дії, вона її лише передбачає [12, с. 23]. Змістом потреби є спонукання суб'єкта до привласнення об'єкта. Економічна потреба тим сильніша, чим є більш розвинутою. А розвивається вона в процесі задоволення [12, с. 24]. Ю. Анкудінов вважає, що наявність економічних потреб – це основа розвитку. Вона робить річ корисною, життя людини продуктивним, державу процвітаючою й означає цілеспрямованість життєвої енергії до суспільного виробництва [12, с. 27]. І. Пастухов під потребами розумів «усі претензії людини, які сприяють її становленню як результату природи, праці і суспільних відносин» [13, с. 20]. А під інтересами – «усвідомлене відображення потреб і запитів, які є специфічною властивістю людини» [13, с. 22].

Економічні інтереси, на переважну думку вчених, – це проміжна ланка між економічними потребами і конкретними видами діяльності людей [12, с. 30]. Економічна потреба породжує економічний інтерес. Дія економічних інтересів забезпечує доцільну діяльність господарюючих суб'єктів для себе і для суспільства [12, с. 34]. Механізм перетворення потреб на інтереси, а інтересів – на практичну діяльність є важливим для пізнання з точки зору різних суспільних наук, а практично необхідним для економіки, юриспруденції, педагогіки.

На відміну від потреб, які відображають стан матеріальних умов у суспільстві, в економічних інтересах відображаються активні, переважні засади виробничих відносин, завдяки яким вони відіграють роль форм розвитку виробничих сил [14, с. 10]. Економічні інтереси не тотожні задоволенню потреб. Інтерес завжди відображає певний рівень і динаміку задоволення потреб. При цьому важливим є встановлення тих економічних форм, які забезпечують реалізацію взаємозв'язку «інтереси – потреби». У загальних рисах зв'язок інтереси – потреби

М. Баскова виражає таким чином [14, с. 12]: 1) устремління до найкращого задоволення потреб визначає спрямованість діяльності суб'єкта, форми і методи цієї діяльності; 2) отримання результатів, що якісно покращують показники діяльності, підтверджують необхідність цієї діяльності і виступають стимулом її продовження та активізації; 3) задоволення потреб породжує нові потреби на іншому, більш високому і якісному рівні; 4) задоволення потреб, закріплюючись у свідомості, стає ідеальним інтересом, спонукальним мотивом і метою діяльності людей.

В юриспруденції інтерес певний час розглядався через категорію потреб, але на наш погляд він не може зводитись до цієї, безперечно соціально-психологічної категорії, і є усвідомленим суб'єктом права дозволеним домаганням в отриманні певного матеріального (нематеріального) блага або зміни правового статусу, що спонукає суб'єктів права вчиняти конкретні дії чи, навпаки, утримуватися від них, знаходиться в правовому полі та реалізується в конкретних правовідносинах.

Список літератури*: 1.* Плотников, В. И. Современный философский словарь [Текст] / В. И. Плотников ; под общ. ред. д-ра филос. наук проф. В. Е. Кемерова. – 3-е издание, испр. и доп. – М : Академический проект, 2004. – 864 с. 2. Философский словарь [Текст] / под ред. М. М. Розенталя. – Изд. 3-е. – М. : Изд-во политич. лит-ры. – 1975. – 495 с. 3. Философский энциклопедический словарь [Текст]. – Изд. 2-е. – М. : Сов. энцикл., 1989. – 815 с. 4. Бернацкий, В. О. Интерес : познавательная и практическая функции [Текст] / В. О. Бернацкий. – Томск : Изд-во Томского ун-та, 1984. – 168 с. 5. Кант, И. Критика чистого раз ума [Текст] ; пер. Н. Лосского. – М. : Мысль, 1994. – 612 с. 6. Ханипов, А. Т. Интересы как форма общественных отношений [Текст] / А. Т. Ханипов ; отв. ред. А. К. Черненко, А. А. Чегулин; АН СССР, СО Институт истории, филологии и философии. – Новосибирск : Наука ; Сиб. отделение, 1987. – 255 с. 7. Психологічна енциклопедія [Текст] / авт.-упоряд.

О. М. Степанов. − К. : Академвидав, 2006. – 422 с. 8. Шапар, В. Сучасний тлумачний психологічний словник [Текст] / В. Шапар. − Х. : Прапор, 2005. – 640 с. 9. Магун, В. С. Потребности и психология социальной деятельности личности [Текст] / В. С. Магун. – Л. : Наука, 1983. – 176 с. 10. Воронцов, Б. Н. Разумные потребности личности : сущность, критерий, пути формирования [Текст] / Б. Н. Воронцов. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1990. – 191 с. 11. Психологический словарь [Текст] / под ред. В. П. Зинченко, Б. Г. Мещерякова. – М. : Педагогика-Пресс, 1997. – 440 с. 12. Анкудинов, Ю. А. Экономические интересы – движущая сила экономического развития [Текст] / Ю. А. Анкудинов : учеб. пособ. – Днепропетровск : Изд-во ДГУ, 1992. – 112 с. 13. Пастухов, И. С. Экономические интересы, производство и обмен при социализме [Текст] / И. С. Пастухов. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1985. – 140 с. 14. Баскова, М. К. Экономические интересы и их взаимодействие : Региональный аспект [Текст] / М. К. Баскова. – Иркутск : Изд-во Иркут. ун-та, 1991. – 112 с.

ГАЛКІН Д.В., *кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник НДЛ з проблем профілактики правопорушень та взаємодії з населенням*

Харківський національний університет внутрішніх справ

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ З ГРОМАДСЬКІСТЮ У ПЕРШІ РОКИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Повторюваність явища перебуває в цілковитій залежності від відтворення умов: чим точніше й повніше вони можуть бути відтворені в ході подальшого історичного чи природного процесу, тим повніше й точніше мають повторюватися й відповідні явища [1, с. 6]. Отже, звернення до історії